

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ РИНКІВ ПРАЦІ Й ОСВІТНІХ ПОСЛУГ ЯК ЧИННИК ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ

АНОТАЦІЯ. Розглянуто необхідність державного регулювання ринків праці й освітніх послуг і визначено їх основні проблеми. Обґрунтовано, що розробка і реалізація соціально-орієнтованої політики сприятиме фінансовій стабілізації країни, її економічному розвитку. Розроблено соціально-економічний механізм взаємодії ринків, що являє собою регулювання цих ринків з боку різних сфер та напрямів за допомогою соціально-економічного законодавства.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: ринок праці, ринок освітніх послуг, державне регулювання, взаємодія ринків, освіта, економічний розвиток, соціальна політика, соціально-економічне законодавство.

АННОТАЦИЯ. Рассмотрено необходимость государственного регулирования рынков труда и образовательных услуг и определены их основные проблемы. Обосновано, что разработка и реализация социально-ориентированной политики будет способствовать финансовой стабилизации страны, ее экономическому развитию. Разработан социально-экономический механизм взаимодействия рынков, который представляет собой регулирование этих рынков со стороны различных сфер и направлений с помощью социально-экономического законодательства.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: рынок труда, рынок образовательных услуг, государственное регулирование, взаимодействие рынков, образование, экономическое развитие, социальная политика, социально-экономическое законодательство.

ABSTRACT. The necessity to regulate labour markets and main service by the government and to find out their main problems is scrutinized in the article. It is proved that development and realization of social-oriented policy will provide country's financial stability, its economic development. Socio-economic mechanism of the markets correlation was worked out. It demonstrates regulation of the given markets from the point of view of different spheres and directions with the help of socio-economic legislation.

KEY WORDS: labour market, the market of educational services, state regulation, the interaction of markets, education, economic development, social policy, socio-economic legislation.

Постановка проблеми. З упровадженням ринкових відносин і змін форм власності пов'язані зміни в оплаті праці, зростанні ро-

лі та престижу кваліфікованої праці. Це викликає підвищення вимог підприємств-роботодавців до рівня та якості професійної підготовки робітників. При цьому зростає роль освітнього ринку, проявляється тенденція до створення нових навчальних закладів із підвищеним рівнем професійної підготовки. Високі темпи розвитку ринку праці й ринку освітніх послуг в умовах становлення постіндустріальної економіки, яку визнають економікою знань, доводять необхідність дослідження закономірностей їх функціонування та удосконалення механізму їх взаємодії, що має привести до покращення якості освітніх послуг по відношенню до вимог споживача. Ринок освітніх послуг визначає положення людини на ринку праці, де, в свою чергу, формується попит на освітні послуги. Досягнення відповідності у дії суб'єктів ринку освітніх послуг і ринку праці сприятиме розвитку наукомісткого виробництва, що є визначальним фактором у оцінюванні конкурентоспроможності країни. Саме через це важливе місце у регулюванні ринків праці та освітніх послуг займає держава.

Аналіз останніх публікацій і досліджень, нерозв'язана частина проблеми. Проблеми ринків праці й освітніх послуг з урахуванням специфіки їх взаємодії та елементи державного регулювання зазначених ринків, досліджені у роботах сучасних учених, серед них: Ю. Бажал, Д. Богиня, Т. Боголіб, В. Геєць, О. Грішнова, М. Карлін, С. Климко, Е. Лібанова, А. Чухно, В. Автономов, О. Бузгалін та інші.

Незважаючи на широке коло вагомих досягнень економічної думки у дослідженні функціонування ринків освітніх послуг і праці, державне регулювання зазначених ринків потребує вдосконалення. Подолання негативних рис перехідного періоду потребує уточнення ролі державного регулювання ринку освітніх послуг і ринку праці.

Формулювання мети статті. Метою статті є визначення пріоритетних напрямів удосконалення державної політики у взаємодії ринків праці та освітніх послуг як одного з чинників зростання і розвитку економіки країни, а також надання характеристики соціально-економічного механізму взаємодії ринків праці та освітніх послуг, в якому провідне місце займає держава.

Виклад основного матеріалу з обґрунтуванням наукових результатів. За своїм економічним призначенням ринок праці відноситься до ресурсних ринків, ринок освітніх послуг — до ринків товарів; вони характеризуються специфічним соціально-економічним змістом, що потребує значного державного впливу, оскільки ці ринки є взаємопов'язаними. Ринок праці та ринок

освітніх послуг є об'єктами, керованими з боку держави, яка в той же час виступає суб'єктом обох ринків. За допомогою державного регулювання можна сформувати соціально-економічний механізм взаємодії ринків праці та освітніх послуг.

Підвищення рівня загальної і професійно-кваліфікаційної освіти працівників є невід'ємним компонентом постіндустріального суспільства. Людина з її властивостями перетворюється на провідну складову багатства. Посилення основ соціально-економічного прогресу полягає у розвитку державою системи навчання, наукових і технічних досліджень, професійної освіти та культури, а також у всебічній підтримці важливих сфер життя людини й розробці відповідного соціально-економічного законодавства.

Трансформація країни до ринкової економіки викликала об'єктивну потребу суспільства у зміні системи освіти і підвищенні її ефективності, яка в минулому була позбавлена гнучкості та адаптації до змін і структурних реформ.

Освіта, навчання і надбання досвіду є головними засобами досягнення більш високої кваліфікації, в якості якої виступають власні здібності. Практика розвинених країн свідчить, що вищий рівень освіти не тільки забезпечує вищі заробітки індивіду протягом усього трудового життя, але й зменшує можливість його виходу із складу зайнятих, тобто загрозу стати безробітним. Т. Боголіб [1] зазначає, що головна мета освіти полягає у задоволенні потреб людей в освітніх послугах, в інтересах успішного розвитку духовних та інших здібностей, творчого потенціалу особистості та суспільного прогресу в цілому. Після досягнення цієї мети одночасно забезпечується соціальний та економічний ефект [1, с. 128].

Таким чином, освіта перетворюється на елемент стратегії економічного зростання, а сприяння йому та його прогнозування увійшло у практику державного регулювання всіх розвинених країн. Могутнім стимулом розвитку цієї сфери діяльності стало визнання й поширення теорії людського капіталу, внаслідок чого освіта перестала сприйматися як один з видів невиробничого споживання, а почала сприйматися як інвестиції в людський капітал, що приносять прямі економічні та зовнішні соціальні вигоди.

Держава може здійснювати фінансування вищої освіти або вкладаючи кошти в різні фактори виробництва освітніх послуг, або фінансуючи конкретні навчальні заклади, або надаючи фінансову підтримку безпосередньо тим, хто навчається — кінце-

вим споживачам освітніх послуг. Також важливим методом державного регулювання є розробка й впровадження належного правового регулювання, так званого соціально-економічного законодавства.

Система вищої освіти в Україні складається з державних (бюджетна й контрактна форма навчання) та приватних вищих навчальних закладів. Наслідком економічної кризи 2008 року стало перетворення плати за навчання на важливе джерело фінансування навчальних закладів, у тому числі державних. У деяких закладах на 2009 рік вона становила 50–60 % фінансування [2].

Законами України встановлено, що держава забезпечує бюджетні асигнування на освіту в розмірі не менше 10 % національного доходу, але це положення не виконується, і частка державних витрат на освіту в Україні в останні роки становить не більше 6 % ВВП [3].

Погоджуючись із думкою М. Карліна, варто зазначити, що система фінансування ВНЗ, при якій збільшується залежність навчального закладу саме від позабюджетних коштів за рахунок фізичних і юридичних осіб, породжує ряд певних проблем. Зокрема, це призводить до зниження вступних вимог для контрактного набору (і, як наслідок, погіршення якості подальшого навчання), прагнення до підвищення вартості навчання, відкриття вузькопрофільних спеціальностей, що призводить до ускладнення працевлаштування випускниками таких ВНЗ [4, с. 126–127]. А це суперечить світовим тенденціям щодо підвищення якості освітніх послуг, про що уже зазначалось.

З цієї точки зору, фінансування вищих навчальних закладів за рахунок державного бюджету потрібно збільшувати. Реформування моделі фінансування вищої школи має передбачати заміну попереднього витратного механізму виділення коштів із державного бюджету на цільовий, що має враховувати не лише витрати освітнього закладу на підготовку одного студента, а й навчальні програми і наукові дослідження, на конкурсних основах, та передбачати у вартості підготовки спеціаліста частку накопичення, що може бути спрямована на розвиток матеріально-технічної бази, стимулювання працівників, збільшення фінансування наукових досліджень тощо [5].

За даними Державної служби зайнятості України за 2013 рік кожна четверта вакансія, що пропонувалась — це робота з мінімальним розміром оплати праці. Попит на висококваліфіковану робочу силу майже в 10 разів перевищував попит на некваліфіковану робочу силу [6, 7].

Тож, розвиток освіти та професійної підготовки сприятиме вирішенню таких важливих завдань економічного розвитку, як прискорення темпів економічного зростання, підвищення якості національної робочої сили (а отже конкурентоспроможності економіки), безпосереднє зменшення безробіття і запобігання йому в майбутньому, розширення можливостей вибору.

Соціально-економічний механізм взаємодії ринків праці та освітніх послуг являє собою регулювання цих ринків з боку різних сфер і напрямів за допомогою розробки соціально-економічного законодавства (рис. 1).

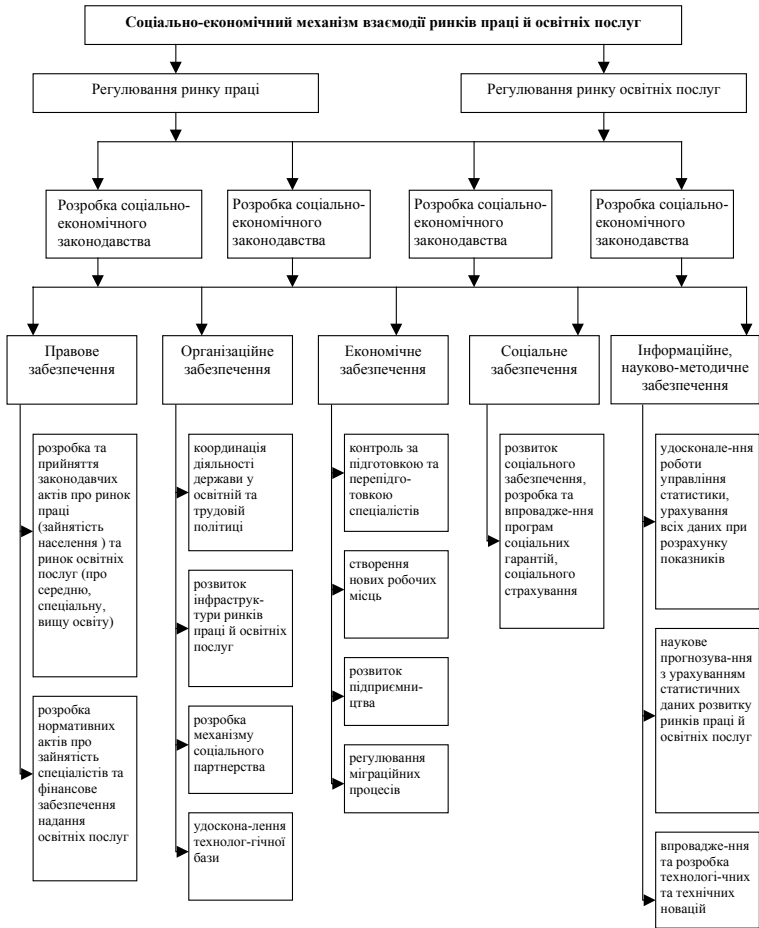


Рис. 1. Соціально-економічний механізм взаємодії ринків праці й освітніх послуг

Правовою основою розробки програм соціально-економічного розвитку є Конституція України, Закон України «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України», інші закони України та підзаконні нормативно-правові акти, прийняті на їх виконання [8, 9].

Урядом, зокрема Комітетом з економічних реформ при Президенті України, досліджуються проблеми, що потребують врегулювання. Стосовно проблем ринків освітніх послуг, Програмою економічних реформ на 2010–2014 роки «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава» (далі Програма економічних реформ) встановлено, що найсуттєвішими проблемами є: невідповідність якості освіти сучасним вимогам; відсутність українських вищих навчальних закладів у міжнародних рейтингах найкращих університетів; недостатня доступність освіти; неефективність механізму державного фінансування системи освіти («основні статті видатків бюджету спрямовані не на підвищення якості освіти, а на виплати зарплати й комунальні платежі (понад 70 % усього фінансування)»); наростання диспропорцій між підготовкою фахівців і попитом на них на ринку праці; відсутність єдиного освітнього простору [10].

Зазначені проблеми багато в чому викликані відсутністю налагодженої взаємодії ринків праці та освітніх послуг, що не можливо здійснити без державного регулювання. Ринки орієнтовані на розв'язання власних проблем окремо один від одного, але їх розвитку сприятиме їх взаємопов'язаність й узгодженість. Більше уваги потрібно приділяти розробці соціально-економічних прогнозів з урахуванням отриманих статистичних даних задля вдосконалення освітніх програм, приведення їх до відповідності світовим стандартам вищої освіти, організації посиленої підготовки спеціалістів тих напрямів, які необхідні ринку праці та врегулювання питання перенасичення ринку праці фахівцями певних галузей.

Підвищення вимог щодо якості вищої освіти дозволить не лише врегулювати потреби ринку праці, а й дозволить українським ВНЗ конкурувати з іноземними за якістю навчання, що в свою чергу, сприятиме підвищенню показників розвитку країни в цілому. Невисокі заробітні плати, безробіття, тіньова зайнятість призводять до недоотримання коштів до бюджету, що призводить до їх недостатності і унеможливорює збільшення фінансування вищої освіти.

Таким чином, державою визначено пріоритетні напрями роботи, серед яких удосконалення системи управління освітою, під-

вищення якості й конкурентоспроможності освіти, забезпечення доступності освіти, підвищення ефективності фінансування освіти [10]. Але при детальнішому вивченні спостерігається, що більшість запланованих заходів стосується початкової та базової освіти, що зрозуміло, оскільки саме вони закладають засади розвитку людини. Втім, держава має приділяти увагу і подоланню проблем саме у сфері взаємодії ринків праці та освітніх послуг, тому що їх розв'язання є тривалим процесом.

Висновки та прогнози щодо подальших досліджень. З одного боку, налагодження ефективного соціально-економічного механізму взаємодії ринків праці й освітніх послуг є чинником економічного зростання, з іншого — економічне зростання створює матеріальні умови для людського розвитку, у тому числі для підвищення й поширення освіченості.

І ринок праці, і ринок освітніх послуг, не дивлячись на свою ринкову сутність, є керованими з боку держави. Держава виступає й суб'єктом обох ринків, і є їх регулятором. На державу, як на спеціальний інститут суспільство покладає створення умов для ефективного ринкового регулювання та розв'язування супутніх мікро- та макроекономічних завдань. Ефективними важелями державного регулювання виступають правове, організаційне, економічне, соціальне та інформаційне забезпечення, належним чином зафіксоване й закріплене у відповідних нормативно-правових актах. Створення та реалізація соціально-орієнтованої політики сприятиме фінансовій стабілізації країни, дозволить скоротити рівень безробіття.

На даному етапі розвитку економіки України найпріоритетнішим є державне фінансування вищих навчальних закладів, утім, з урахуванням подальшого розвитку країни, дослідження потребує розгляд альтернативних моделей фінансування навчальних закладів (у тому числі порівняння ефективності приватних і державних освітніх установ) і створення таких умов, що дозволить підвищити якість освітніх послуг, і зменшити диспропорції попиту та пропозиції на ринку праці України.

Література

1. *Боголіб Т.М.* Фінансове забезпечення розвитку вищої освіти і науки в трансформаційний період. — К.: Міленіум, 2006. — 508 с.
2. *Верховодова Л.* Моніторинг «Економічна криза в Україні: наслідки та антикризова політика». — 2009, березень [Електронний ресурс] / Л. Верховодова, Д. Згорток, К. Агеева. — Режим доступу: http://www.c-e-d.info/doc/5/Monitor_econom_kriz_2009_03_site.doc.

3. *Шумар Н.* Нормативно-правове забезпечення бюджетного фінансування освіти і науки в Україні та кроки для підвищення їх ефективності [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://kno.rada.gov.ua/komosviti/control/uk/publish/article.jsessionid=0BE17B93A887B380E1E11CA2253B2E53?art_id=53649&cat_id=46939
4. *Карлін М.І.* Державні фінанси України: Навч. посіб. — К.: Знання, 2008. — 348 с. — (Вища освіта ХХІ століття).
5. *Бескид Й.М.* Фінансовий механізм вищої школи в умовах ринку [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://bookneo.in.ua/book_197_page_2
6. Федерація професійних спілок України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://expert.fpsu.org.ua/sotsialno-ekonomichnij-zakhist/57-rinok-pratsi-ta-shlyakhi-jogo-rozvitku-v-2013-rotsi>.
7. Державна служба зайнятості України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.dcz.gov.ua/control/uk/statdatacatalog/list>.
8. Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України: Закон від 23.03.2000 р. № 1602-III [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T001602.html.
9. Про державні цільові програми: Закон від 18.03.2004 р. № 1621-IV [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T041621.html.
10. Програма економічних реформ України на 2010-2014 роки [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/content/ker-program.html>.

Статтю подано до редакції 25.11.13

УДК 330.313

О. Є. Патлатой,
Одеський національний економічний університет

НАУКОВА ПРАЦЯ В СИСТЕМІ СУСПІЛЬНОГО ВІДТВОРЕННЯ

АННОТАЦІЯ. У статті розкрито особливості наукової праці та її продукту в сфері фундаментальної, прикладної науки та науково-технічних розробок як елемента суспільного відтворення в сучасній ринковій економіці. Виділено сутнісні характеристики наукової праці як сфери духовного виробництва, охарактеризовані ірраціональні риси, яких набуває її продукт у процесі комерціалізації, розглянуто вплив наукової праці на натуральну і вартісну структуру суспільного продукту.

КЛЮЧОВІ СЛОВА. Наукова праця, продукт наукової праці (наукова інформація), суспільне благо, ірраціональна економічна форма, суспільне відтворення.